

УДК 141.7:321.01:342.2

О.В. КРАСНОКУТСЬКИЙ (кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри соціальної філософії та управління)
Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна
E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

**ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ІДЕОЛОГІЧНО-ДЕРЖАВОТВОРЧА
ДІЯЛЬНІСТЬ»**

Стаття присвячена розкриттю змісту поняття ідеологічно-державотворчої діяльності. Ідеологічно-державотворча діяльність розглядається як різновид ідеологічного діяльнісного феномена. На підставі аналізу поняття ідеологічної діяльності, її основних рис розкривається зміст поняття ідеологічно-державотворчої діяльності та виявляється її специфіка.

Ключові слова: ідеологічна діяльність, ідеологічно-державотворча діяльність, суб'єкт ідеологічної діяльності, ідеолог, об'єкт ідеологічної діяльності, ідеологія державотворення, ідеолог державотворення.

Вступ

Спосіб державного будівництва, виробництва державно-політичного життя, у кінцевому рахунку, обумовлює усі наявні процеси, що характеризують життєдіяльність того чи іншого державного організму на відповідному етапі його історичного розвитку, у тому числі й процес ідеології державотворення. Формування нових потреб, що з об'єктивною необхідністю супроводжує життєдіяльність кожного покоління, обумовлює для нього нагальну необхідність вносити корективи у вказаний спосіб виробництва, коригувати останній, приводячи його у відповідність до рівня розвитку відповідних продуктивних сил, підвищуючи тим самим свої можливості у задоволенні зростаючих соціальних, державотворчих потреб. Реалізація цього завдання, що постає як визначаючий фактор істотних змін будь-якого державного організму, протікає у різних формах, які у своїй сукупності утворюють, із одного боку, соціально-перетворюючу, державотворчу діяльність, яка започатковує процес державотворення, а з іншого, – ідеологічно-державотворчу, що покликана бути духовним теоретичним підґрунтям першої й засновує процес ідеології державотворення.

У зв'язку з цим досить доречно постає питання, пов'язане з уточненням змісту поняття ідеологічно-державотворчої діяльності. Зауважимо, що відповідь на нього сконцентрована у площині аналізу самого поняття «ідеологічна діяльність». Детальний розгляд цього питання, як уявляється, допоможе провести з максимальною ефективністю соціально-філософське дослідження проблеми формування ідеології державотворення, результати якого можуть бути використані для оптимізації процесів розбудови Української держави.

Мета статті: розкрити зміст поняття ідеологічно-державотворчої діяльності.

Обговорення проблеми

Концептуалізуючи ідеологічно-державотворчу діяльність як різновид ідеологічного діяльнісного феномена й приступаючи до уточнення змісту поняття «ідеологічна діяльність», необхідно, на нашу думку, перш за все звернути увагу на такі поняття, як «діяльність» і «ідеологія». Відповідно до представленого нами раніше розуміння діяльнісного й ідеологічного феноменів [1, с. 91-97, 182-183, 312-314], цілком правомірно визначити діяльність як форму активного ставлення людини до навкружного світу з метою його перетворення, а ідеологію - як систематизоване, теоретично обґрунтоване духовне відбиття об'єктивної реальності, сукупність теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на навколишню дійсність і самого себе, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики. Виходячи з цих міркувань, на підставі загального поняття діяльності уявляється доцільним визначити ідеологічну діяльність у якості соціально-філософської категорії для позначення духовної форми активного ставлення до довколишнього світу з метою його перетворення, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на навколишню дійсність, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики.

Вважаємо, що така понятійна трактовка може бути вельми продуктивною у межах даної роботи, є корисним інструментом дослідження ідеологічного, оскільки, гармонійно вписуючись у загальну логіку дослідження проблеми формування ідеології державотворення, дозволяє окреслити визначальні риси ідеологічної діяльності, що, безумовно, сприятиме становленню чіткого уявлення й про зміст поняття, що позначає ідеологічно-державотворчу діяльність. Тим паче, що роботи у царині ідеології грішать, як правило, відсутністю однозначної думки стосовно інтерпретації ідеологічного діяльнісного феномена. Щоправда, як засвідчує аналіз, традиційно більшість авторів розглядають поняття ідеологічної діяльності як тотожне поняттю «ідеологічна робота» [2; 3; 4; 5; 6], що цілком виправдано, враховуючи співставлення семантичного ряду слів «робота» й «діяльність» [7, с. 228, 1037]. Постаючи як різновид діяльнісного явища, ідеологічна діяльність має усі ознаки, що властиві останньому (наявність активно діючого, наділеного свідомістю й волею суб'єкта, а також об'єктивний, усвідомлений, цілеспрямований характер тощо). Разом з тим, така діяльність володіє певною специфікою, своїми визначальними рисами. Серед них можна виділити наступні. По-перше, ідеологічна діяльність постає як духовний спосіб активного ставлення до довколишнього об'єктивного світу, що полягає у створенні, поширенні, засвоєнні ідеальних форм, передусім, у вигляді ідей та поглядів. «Основною формою існування і розвитку духовного виробництва є ідея» [2, с. 36], - пише В. Воловик. «Виникаючи у головах людей, - продовжує дослідник, - ідеї мають своєю основою практичну діяльність – чи то матеріальне виробництво, соціальна практика або науковий експеримент» [2, с. 36]. Такі ж думки зустрічаємо і в роботах Ф. Енгельса: «всі ідеї здобуті з досвіду, вони – відображення

Зміст поняття «ідеологічно-державотворча діяльність»

дійсності, вірні або викривлені» [8, с. 581]. У цьому контексті слід зазначити, що ідеологічна діяльність, по-друге, має практичне духовне спрямування, тобто постає саме як формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на навкружну дійсність, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики. По-третє, з даними рисами пов'язана ще одна визначальна ознака ідеологічного діяльнісного явища, яка стосується мети останнього, що пов'язана з формуванням, створенням ідеології, тобто сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на навколишню дійсність, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики: «результатом ідеологічної діяльності є ідеологія» [9, с. 89].

Далі. «Основними «складовими» окремих людських діяльностей, - стверджує О. Леонтьєв, - постають дії, що здійснюють ці діяльності. Дією ми називаємо процес, що підпорядковується усвідомленій меті. Подібно тому, як поняття мотиву співвідноситься з поняттям діяльності, поняття мети співвідноситься з поняттям дії» [10, с. 103]. А, отже, будь-яка діяльність, у тому числі ідеологічна, існує як певна сукупність, визначений ряд послідовних діянь. Цей факт дозволяє також твердити, що ідеологічна діяльність, по-четверте, розгортається в історичному просторі-часі як серія послідовних етапів-діянь, а саме: створення відповідних ідей та поглядів (перший етап), їх поширення (другий), а також засвоєння цих ідеальних форм (третій). При цьому слід підкреслити, що саме на останньому етапі, пов'язаному з критичним засвоєнням цих духовних форм-конструкцій, може з'явитися, народитися, сформуватися самобутня повноцінна ідеологія. Підтвердження того, що ідеологічна діяльність відбувається як серія певних актив-діянь знаходимо на сторінках далеко непоодиноких праць, що присвячені ідеології. Так, зокрема знавці ідеологічного вказують, що ідеологічна діяльність «...виступає як діалектично суперечливий процес розробки ідеології, що пояснює реальне буття, обґрунтовує необхідність збереження або заміни існуючих суспільних відносин, її впровадження у свідомість, критичного засвоєння або заперечення представниками різних класів та інших соціальних груп, які складають соціальну структуру суспільства на даному ступені його розвитку» [2, с. 33]. Дещо інші мисленнєві конструкції з цього приводу, що в цілому не заперечують етапність ідеологічного діяльнісного явища, зустрічаємо й у інших авторів, які розглядають ідеологію «...як процес формування, розповсюдження і практичної реалізації соціальних ідей, принципів, теорій і т.ін., актуальних для включених у процес ідеологічних взаємовідносин та ідеологічної діяльності конкретно-історичних спільнот...» [11, с. 130].

Окрім цього, одна з важливих відмінних особливостей ідеологічної діяльності, як справедливо наголошують дослідники-суспільствознавці, полягає у специфіці її суб'єкта й об'єкта, тобто пов'язана з цілісним розумінням даного різновиду діяльнісного явища як надскладної системи. Зазначимо, що у якості об'єктивного підґрунтя ідеологічної діяльності завжди виступають певні потреби, повноцінне задоволення яких можливе

лише за допомогою колективних людських зусиль. Таким чином, у ідеологічній діяльності, по-п'яте, з необхідністю виокремлюється її первинний суб'єкт – ідеолог, який і вирішує завдання усвідомлення спільності потреб для певного колективу, соціальної групи, визначення цілей, шляхів та засобів їх реалізації, досягнення необхідного рівня духовної, ідейної єдності.

Цікаво відзначити, що, незважаючи на свій широкий вжиток як у суспільно-політичному житті, так і наукових дослідженнях, поняття «ідеолог» не отримало належного понятійного визначення у довідковій літературі. Його чомусь обходять своєю увагою практично усі філософські, політологічні, правові та інші словники й енциклопедії. Лише деякі поодинокі видання фіксують самостійний понятійно-категоріальний статус цього поняття. У них, зокрема, під ідеологами розуміються окремі особистості, особливі групи людей, які здійснюють розробку ідей, поглядів, теорій, що відображають соціальне буття, місце та роль даного суспільного класу або іншої соціальної групи в існуючій системі суспільних відносин, і які обґрунтовують необхідність її збереження або заміни, впливаючи з цією метою на свідомість об'єкта [9, с. 86-87; 12, 42]. Беручи за основу дану мисленнєву конструкцію, орієнтуючись на вищевикладені авторські позиції стосовно розуміння ідеології та ідеологічного діяльнісного явища, цілком можливо визначити «ідеологів» як соціально-філософську категорію для позначення особливої групи людей, які здійснюють розробку, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на навколишню дійсність, що сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики, впливаючи при цьому на свідомість об'єкта.

Дослідники свідчать, що концептуально поняття «суб'єкт ідеологічної діяльності» дещо ширше ніж поняття «ідеолог»: вони не завжди співпадають по своєму об'єму [2, с. 32]. І ці думки цілком правомірні, оскільки з розширенням діяльності ідеолога усе більша кількість його соціального оточення, людей, соціальних груп, до яких ці люди включені, поділяють його думки, ідеї, погляди, тобто активно включаються у процес ідеологічної діяльності, стаючи тим самим потенційним носієм ідеології, співучасником творення повноцінного ідеологічного феномена. У зв'язку з цим деякі автори, намагаючись осягнути складну природу носія ідеології, особливості активної сторони ідеологічного діяльнісного явища вводять у мисленнєві конструкції суб'єкта ідеології наявність двох основних компонентів: ідейно-генеруючого та ідеолого-формуєчого [11, с. 132-133]. Якщо під першим, ідейно-генеруючим компонентом суб'єкта ідеології розуміється основна частина конкретно-історичної соціальної групи – та її частина, що виступає найбільш стійким носієм певної системи духовних цінностей та групових інтересів, то під другим – інтелектуальна частина соціальної групи, що являє собою особливу підгрупу або ж специфічну групу людей, які здійснюють систематизацію, обґрунтування ідей, поглядів і теорій, що відображають суспільне буття, місце й роль даного суспільного класу чи конкретно-історичної соціальної групи в існуючій системі суспільних відносин та

Зміст поняття «ідеологічно-державотворча діяльність»

обґрунтовують необхідність її збереження або зміни. Як бачимо, за своїм внутрішнім змістом ідеолого-формулюючий компонент носія ідеології наближається до поняття ідеолога, суб'єкта ідеологічної діяльності. Такий компонент, у свою чергу, може поділяється, за думкою представників даної теоретичної моделі, ще на декілька досить специфічних категорій [11, с. 134], що зайвий раз свідчить про складність його природи, активної сторони ідеологічного діяльнісного феномена.

Не заперечуючи загалом проти можливості існування описаної моделі ідейно-генеруючого та ідеолого-формулюючого компонентів суб'єкта ідеології, наголосимо, що згідно цілісного розуміння ідеологічної діяльності як складної системи, що має свою внутрішню організацію, необхідна чіткість теоретичної конструкції, бачення й об'єкта такої діяльності. У якості об'єкта ідеологічної діяльності, як уявляється, виступає, насамперед, усе суспільство в цілому, суспільна свідомість, суспільні класи, інші соціальні групи й люди, які включені до них, на свідомість яких впливає суб'єкт – ідеолог. До речі, відмінною рисою об'єкта ідеологічної діяльності є те, що він одночасно виступає у ролі суб'єкта такої діяльності. І сам наявний результат ідеологічної діяльності, форми його прояву часто постають як результативна сума, своєрідний резюмуючий підсумок взаємодії у системі «суб'єкт-об'єкт-суб'єкт». Йдеться, перш за все, про наявність дії закону заперечення заперечення, прояви якого у сфері свідомості, безумовно, мають вельми складний характер. Ймовірно, це пов'язано із тим, що «...об'єкт, постаючи як система, що саморозвивається, у конкретний момент представлений декількома поколіннями, кожне з яких випробовує ідеологічний вплив, із однієї сторони, так би мовити, по горизонталі, а з іншої – по вертикалі, зі сторони попередніх поколінь, що виховують спадкоємців, які здійснюють передачу їм накопиченого соціального досвіду, своєї ідеології. Критично відносячись до інформації, що впливає на нього, перероблюючи її на основі свідомості, що формується, перевіряючи істинність отриманих знань на практиці, кожне покоління несе їх у собі, так би мовити, у діалектично знятому вигляді. Тут складно визначити, що є результатом виробництва ідей, а що результатом споживання. Ці процеси не існують у чистому вигляді. Вони нерозривно зв'язані один із іншим, утворюючи протилежні взаємопов'язані сторони ідеологічної діяльності, що виступає як діалектично суперечливий процес вироблення ідеології...» [2, с. 33].

Вищесказане у повні мірі стосується й ідеологічно-державотворчої діяльності, оскільки державотворче ідеологічне явище виступає як різновид ідеології, а ідеологічний державотворчий діяльнісний феномен – як один із основних видів ідеологічної діяльності, відповідно. Тому усі істотні моменти понятійно-категоріальної характеристики ідеологічного діяльнісного утворення цілком правомірно екстраполювати у площину осмислення ідеологічно-державотворчої діяльності, враховуючи суттєві змістовні характеристики ідеології державотворення, під якою, нагадаємо, розуміємо сукупність теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на

державно-політичне буття, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави [13, с. 402]. Відповідно до цього під ідеологічно-державотворчою діяльністю розуміємо соціально-філософську категорію для позначення духовної форми активного ставлення до соціального світу з метою його перетворення, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави.

Першою ознакою такої діяльності слід назвати те, що остання постає як духовний спосіб активного ставлення до навколишнього об'єктивного соціального світу, насамперед, до державно-політичної його сфери, що полягає у створенні, поширенні, засвоєнні ідеальних форм, передусім, у вигляді ідей та поглядів. Другою ознакою означеної діяльності виступає те, що вона (ця діяльність) має державотворче духовне спрямування, тобто постає саме як формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави.

Третя ознака ідеологічно-державотворчої діяльності стосується мети останньої, що пов'язана з формуванням, створенням ідеології державотворення, тобто сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави.

Четверта ознака ідеологічно-державотворчої діяльності пов'язана з тим, що остання розгортається в історичному просторі-часі як серія послідовних етапів-діянь, а саме: створення відповідних ідей та поглядів – перший етап, їх поширення – другий етап, а також засвоєння цих ідеальних форм – третій, відповідно. При цьому саме на етапі критичного засвоєння цих духовних форм-конструкцій може сформуватися самобутня повноцінна ідеологія державотворення. І, нарешті, п'ятою ознакою ідеологічно-державотворчої діяльності виступає те, що в ній (цій діяльності) з необхідністю виокремлюється її особливий первинний суб'єкт – ідеолог, який і вирішує завдання усвідомлення спільності потреб для певного суспільного класу, соціальної групи, суспільства в цілому у державотворчому процесі, а також державних потреб загалом, визначення цілей, шляхів та засобів їх реалізації у питаннях державного будівництва, досягнення необхідного рівня духовної, ідейної єдності у процесі державотворення.

У цьому контексті доречно ввести у понятійно-категоріальний ряд ідеологознавства таке поняття, як «ідеолог державотворення». Ідеолог державотворення - це соціально-філософське поняття для позначення особливої групи людей, які здійснюють розробку, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, що сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави, впливаючи при цьому на свідомість

об'єкта. У зв'язку з цим у якості об'єкта ідеологічно-державотворчої діяльності доцільно розуміти усе політично-організоване суспільство в цілому, суспільну свідомість, передусім, політичну й правову її форми, суспільні класи, інші соціальні групи, людей, які включені до них і є учасниками державно-політичного життя, на свідомість яких впливає відповідний суб'єкт – державотворчий ідеолог.

Висновки

Таким чином, ідеологічно-державотворча діяльність – це соціально-філософська категорія для позначення духовної форми активного ставлення до соціального світу з метою його перетворення, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави. Ідеологічно-державотворча діяльність започатковує процес ідеології державотворення, наповнює його життєдалюю духовною творчою потугою, що забезпечує його протікання, виступаючи тим самим у якості ідеальної субстанції, за рахунок руху якої і відбувається вказане процесуальне явище.

Список літератури

1. Соціальна філософія : монографія / [Воловик В. І., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В.]. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – 376 с.
2. Воловик В. І. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства : [монография] / Виталий Иванович Воловик ; Академия общественных наук при ЦК КПСС. – М. : Академия общественных наук при ЦК КПСС, 1990. – 211 с.
3. Биккенин Н. Б. Социалистическая идеология / Наиль Бариевич Биккенин. – 2-е изд., доп. – М. : Политиздат, 1983. – 414 с.
4. Тощенко Ж. Т. Идеология и экономика: (Идеологическая работа и социально-экономическое развитие) / Жан Терентьевич Тощенко ; Академия общественных наук при ЦК КПСС. – М. : Мысль, 1981. – 79 с.
5. Тощенко Ж. Т. Идеологическое отношение: (Опыт социологического анализа) / Жан Терентьевич Тощенко. – М. : Мысль, 1988. – 288 с.
6. Лола В. В. Идеологічна робота держави та механізм її реалізації / В. В. Лола // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2006. – № 3. – С. 97-102.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.
8. Енгельс Ф. 3 підготовчих праць до Анти-Дюрінга / Фрідріх Енгельс // Твори / К. Маркс і Ф. Енгельс ; [пер. із 2-го рос. видання]. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1965. – Т. 20. – С. 581-605.
9. Воловик В. І. Философия истории : курс лекций [для студ. вузов] / Виталий Иванович Воловик. – Запорожье : Запоріжжя, 1995. – 152 с.
10. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
11. Таран В. О. Идеологія перехідного суспільства: (соціально-філософський аналіз ідеологічного процесу в пострадянській Україні) : [монографія] / Володимир Олександрович Таран. – Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 2000. – 316 с.
12. Идеология // Краткий философский словарь / [ред.-составители В. И. Воловик, Г. В. Воловик]. – Запорожье : Просвіта, 2004. – С. 42.
13. Краснокутський О. В. Идеологія державотворення та перспективи розвитку публічного управління в Україні / О. В. Краснокутський // Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління в Україні: матеріали IV Всеукраїнської

науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління в Україні»], (Запоріжжя, 11 жовтня 2012 р.) / за ред. В. М. Огаренка, А. О. Монаєнка та ін.; Нац. агентство України з питань держ. служби, Класичний приватний університет. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 400-404.

А. В. КРАСНОКУТСКИЙ

Запорожский национальный университет, Запорожье

E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПО ГОСУДАРСТВЕННОМУ СТРОИТЕЛЬСТВУ»

Статья посвящена раскрытию содержания понятия идеологической деятельности по государственному строительству. Идеологическая деятельность по государственному строительству рассматривается как разновидность идеологического деятельного феномена. На основе анализа понятия идеологической деятельности, её основных черт раскрывается содержание понятия идеологической деятельности по государственному строительству и выявляется её специфика.

Ключевые слова: идеологическая деятельность, идеологическая деятельность по государственному строительству, субъект идеологической деятельности, идеолог, объект идеологической деятельности, идеология государственного строительства, идеолог государственного строительства.

A. KRASNOKUTSKIJ

Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya

E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

THE CONTENT OF THE CONCEPT OF «IDEOLOGICAL WORK ON STATE-BUILDING»

The article is devoted to revealing the content of the concept of ideological work of state-building. Ideological work of state-building is seen as a kind of ideological sense phenomenon. On the basis of an analysis of the ideological activity, its main features disclosed the content of the concept of ideological work on state-building and taped its specificity.

Key words: the ideological activities, ideological work of state-building, the subject of ideological work, ideologist, the object of ideological work, the ideology of state-building, ideologist of state-building.

Стаття надійшла до редколегії 20.10.12

Прийнята до друку 25.10.12